

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»  
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

Єременко О.М., Токар Л. В.

## **РЕЛІГІЄЗНАВСТВО**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ**  
(для студентів факультету психології,  
політології та соціології)

Одеса  
Фенікс  
2021

УДК 331.101.3:159

**Рекомендовано навчально-методичною радою  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
протокол від №№№№№№№№№№№№№№№№№№**

**Рецензенти:**

**Шевцов С. В.** . – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Одеського Національного університету ім. І. І. Мечникова;

**Никитченко О. Е.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури гуманітарного факультету, одеського національного політехнічного університету

Єременко О. М. Релігієзнавство: навчально-методичні рекомендації (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА») / О. М. Єременко, Л. В. Токар. – Одеса : Фенікс, 2021. – 72с.

Навчально-методичні рекомендації з курсу «Релігієзнавство» розроблені відповідно до навчального плану і складаються з навчальної програми курсу, методичних рекомендацій із проведення практичних занять, підготовки до заліку, завдань для самостійної роботи, списку рекомендованої літератури. Вивчення дисципліни «Релігієзнавство» дасть студентам знання про основні етапи історії національних і світових релігій, дозволить зрозуміти особливості історії та сучасного релігійного життя в Україні, а також тісний зв'язок релігії з розвитком правових норм та інститутів.

Матеріали призначені для студентів факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія», які навчаються за спеціальностями «Соціологія», «Психологія» та «Політологія».

## ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Сьогодні як ніколи очевидно є величезна роль релігії в моральному вихованні особистості, у формуванні духовних основ народної самосвідомості, в орієнтації суспільної свідомості на справжні високі цінності, а не на сурогати. Однією з умов ефективної діяльності майбутнього фахівця є здатність орієнтуватись у багатомірних реаліях релігійного життя у сучасному світі. Тому цілком закономірно, що «Релігієзнавство» є загальноосвітнім курсом професійної підготовки майбутніх магістрів.

У даному курсі розкривається основний зміст «Релігієзнавства» як міжгалузевої дисципліни, що розглядає закономірності виникнення, розвитку, функціонування релігії, її різноманітні феномени, взаємозв'язок релігії з різними сферами суспільного життя. «Релігієзнавство» перетинається з філософією, етикою, філософською антропологією, загальною психологією, соціальною психологією, соціологією, політологією, канонічним правом та іншими науками.

Навчально-методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Релігієзнавство» розроблені для соціологів, психологів та політологів, чия діяльність у майбутньому зажадає не тільки наявності суто професійних знань та вмінь, але і загальної компетентності щодо фундаментальних закономірностей функціонування і розвитку суспільства, культури, свідомості. Знання «Релігієзнавства» допоможе студентам розуміти особливості основних тенденцій розвитку релігії в сучасному світі, зокрема в Україні, надасть можливість адекватно оцінювати релігійний аспект загроз та викликів сьогодення.

## ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

**Мета** даного навчального курсу є підготовка висококваліфікованих фахівців, які будуть поєднувати фундаментальну професійну підготовку із толерантним мисленням та високою методологічною культурою розуміння складних процесів соціальної та культурної динаміки сьогодення.

### **Завдання курсу «Релігієзнавство»:**

- засвоїти понятійний апарат з «Релігієзнавства»;
- засвоїти методологічні принципи, класичних і сучасних теорій релігії;
- засвоїти знання, необхідні для роз'яснення конфесійної ситуації в Україні і світі;
- сформувати у студентів вміння обґрунтовувати основні положення релігійних систем незалежно від їх особистої конфесійної приналежності;
- сформувати вміння критично осмислювати зміст основних релігійних догм світових та національних релігій та розуміти їх вплив на різні сфери суспільного життя.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні

### **знати :**

- особливості предмету релігієзнавства, його місце в системі гуманітарного знання;
- сучасний стан і сучасні проблеми релігієзнавства;
- методологічні принципи релігієзнавства;
- сутність і значення релігії в духовно-культурному житті особистості;
- основні положення світових та національно-державних релігій;

### **вміти:**

- обґрунтовувати власну світоглядну позицію щодо значення релігії в житті людини;
- розуміти й об'єктивно оцінювати різноманітні релігії, аналізувати їх, знаходити в них спільне й відмінне;
- застосовувати одержані знання при вирішенні професійних завдань, при розробці правових документів щодо релігії та церкви;
- вдаватися до діалогу та співробітництва між невіруючими і віруючими різних конфесій як засобу досягнення консенсусу, громадянської злагоди в суспільстві.

Методи проведення занять: лекції, практичні заняття. Форма підсумкового контролю: залік.

## СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| № теми | Види занять                                                | Лекційні заняття (год.) | Практичні заняття (год.) | Самостійна робота (год.) |
|--------|------------------------------------------------------------|-------------------------|--------------------------|--------------------------|
|        | Тема                                                       |                         |                          |                          |
| 1.     | Релігія як соціальне явище                                 | 2                       | 2                        | 5                        |
| 2.     | Релігійні системи Стародавнього світу. Національні релігії | -                       | 2                        | 4                        |
| 3.     | Буддизм                                                    | 2                       | 2                        | 6                        |
| 4.     | Виникнення і початковий розвиток християнства              | 2                       | 2                        | 5                        |
| 5.     | Православ'я . Католицизм.                                  | 4                       | 2                        | 7                        |
| 6.     | Протестантизм                                              | 2                       | 2                        | 5                        |
| 7.     | Іслам                                                      | 2                       | 2                        | 6                        |
| 8.     | Релігійне життя в Україні: історія та сучасність           | 6                       | 4                        | 8                        |
| 9.     | Нетрадиційні культу Новітнього часу                        | 2                       | 4                        | 4                        |
| 10.    | Правові аспекти взаємодії церкви і держави                 | 2                       | 4                        | 5                        |
|        | <b>Всього</b>                                              | <b>24</b>               | <b>26</b>                | <b>55</b>                |

## **ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

### **Тема 1. Релігія як соціальне явище**

Релігієзнавство вивчає релігію. Зазвичай релігієзнавство поділяють на теоретичне й історичне. Теоретичне релігієзнавство вивчає філософські, соціологічні, психологічні аспекти релігії (структура релігії, психологічні особливості віруючого і т. ін.). Історичне релігієзнавство вивчає історію національних, світових релігій і релігійних вірувань.

Релігія є комплексом вірувань і практичних дій, за допомогою яких люди спілкуються чи намагаються спілкуватися з реальністю, що лежить за межами досвіду. Віра в надприродне, непоясниме, сакральне – головна ознака релігії. Предметом релігійної віри є щось таке, що існує "по той бік" звичайного світу, виходить за межі існуючої реальності. Віра не підлягає, на думку віруючої людини, емпіричній перевірці, не включається в загальну систему раціонального пізнання й практики. Найчастіше вирізняють такі соціальні функції релігії: 1) компенсаторну; 2) комунікативну; 3) світоглядну; 4) регулятивну; 5) культурну; 6) охоронну.

Структура релігії надзвичайно складна. У різноманітних школах на перший план висуваються різні структуроутворюючі елементи релігії. Можна виділити наступні основні елементи релігії: релігійну свідомість, культ, релігійні організації.

### **Тема 2. Релігійні системи Стародавнього світу. Національні релігії.**

У процесі історичного розвитку соціуму відповідно видозмінюються релігійні уявлення. Це дозволяє умовно розподілити їх на три групи: 1) ранні форми релігії (тотемізм, анімізм, фетишизм); 2) національно-державні релігії; 3) світові релігії.

Тотемізм – віра у тваринного чи рослинного першопредка. Різні групи всередині племені чи плем'я цілком вважаються пов'язаними містичним спорідненням за материнською або батьківською лінією зі своїм "тотемом". Анімізм – віра в нематеріальні, духовні, надприродні істоти, замкнені в будь-які тіла (духи). Анімізм є невід'ємним компонентом кожної релігії, від найбільш примітивних до світових. Фетишизм – поклоніння матеріальним предметам – фетишам, які вважаються носіями надприродних властивостей. Слід мати на увазі, що поклоняються не предмету самому по собі, а надприродній силі, втіленням і носієм якої вважається предмет. Магія – обряди, покликані надприродним шляхом впливати на світ (явища природи, людей, духів). Міф – легенда про богів, духів, героїв, першопредків. Міфологія – це сукупність таких легенд, система фантастичних уявлень про світ. Це основний засіб розуміння світу, світогляд первісної людини й певною мірою універсальна мова опису світу в архаїчних суспільствах.

Національні релігії. Релігія давніх греків. Боги і герої. Давньогрецька міфологія є невичерпним джерелом образів і сюжетів для художньої літератури та мистецтва. Подібним джерелом є також давньогрецький епос, тісно пов'язаний з міфологією. Релігія давнього Риму. Еволюція індійських релігій. Зороастризм – перша сотеріологічна релігія. Релігійний дуалізм. Еволюція релігій у Китаї. Іудаїзм. Біблія (Танах). Ідея завіту (договору). Заповіді (міцвот). Месіанізм.

### Тема 3. Буддизм

Буддизм – найбільш стародавня зі світових релігій. Він виник в Індії у VI ст. до н.е.

Легенда про Сіддхартху Гаутаму. Основи буддистського віровчення викладено в першій бенареській проповіді. У першу чергу це вчення про чотири благородні істини: 1) життя сповнене страждань; 2) жадоба життя (у писанні це називається

багатозначним словом "авідья", що може бути перекладено і як "бажання" і як "пристрасть", і як "неуцтво", "незнання") є причиною страждань; 3) припинення цієї жадоби припиняє страждання; 4) існує шлях, рухаючись яким, можливо позбутися страждань. Це так званий "благородний восьмирічний шлях".

Питання про так званий "атеїзм" Будди. Притча про стрілу. Основні поняття буддійського віровчення: сансара, карма, майя, нірвана.

На кінець I століття н.е. в буддизмі виник новий напрямок – *махаяна* ("широка колісниця", "широкий шлях спасіння"), який протиставив себе попередньому буддизму – *хінаяні* ("вузька колісниця", "вузький шлях спасіння"). Важливе місце в махаяні займає вчення про бодхісатв. *Бодхісатва* – людина, яка заслужила перехід у нірвану, але свідомо залишилася на землі, щоб власним прикладом допомагати людям у досягненні просвітлення. Ваджраяна ("алмазна колісниця") – течія, що склалася на основі махаяни в VII-XIV століттях у Тибеті. Чань(дзен)-буддизм. Саторі. Коани.

#### **Тема 4. Виникнення і початковий розвиток християнства**

Християнство виникло в I столітті н.е. в Палестині, яка входила до складу Римської імперії. Християнство ввібрало особливості різних релігій, у першу чергу іудаїзму. Саме з іудаїзму християнство запозичило ідею про єдиного всемогутнього Бога і його посланця – Месію, що покликаний установити Царство Боже.

Засновником християнства вважається Ісус Христос. Від часу його народження починається в західному літочисленні наша ера, його шанують як Боголюдину всі сучасні християнські конфесії. Отже, для християн Христос є однією з іпостасей Святої Тройці – Богом Сином. Що стосується релігієзнавства як світської дисципліни, то серед фахівців до цього часу триває дискусія відносно історичності Ісуса Христа. Частина дослідників вважають Ісуса Христа цілком

легендарною, міфічною постаттю; інші схилиються до того, що Ісус – реальна історична фігура: іудейський проповідник, можливо з кола есеїв, якого було страчено за часів імператора Тиберія. Пильний аналіз історичних джерел і деяких фрагментів Євангелій схиляє більшість сучасних дослідників до останньої точки зору.

Священною книгою християнства є Біблія, причому християни визнають як Старий Завіт, так і Новий Завіт (при цьому власне християнськими за змістом є книги Нового Завіту). До Нового Завіту входять чотири Євангелія (грецьк. "блага вість"): від Матвія, від Марка, від Луки, від Івана, діяння апостолів, 21 послання апостолів та Одкровення Івана Богослова.

Земний шлях Христа. Жертовна смерть – спокутування людських гріхів. Воскресіння. Християнська мораль. Нагорна проповідь.

Доля християнства у Римській імперії. Міланський едикт. Нікейський собор. Символ віри.

## Тема 5. Православ'я. Католицизм

Стрижнем християнства є віра в Ісуса Христа як сина Божого і спасителя. Згідно з догматом *боговтілення* в Христі з'єдналися божественна й людська природи. Він з волі Бога Отця зійшов з небес, народився від Святого Духа і Діви Марії й став Боголюдиною. Центральним догматом християнства є догмат *спокути*. Відповідно до нього Христос прийшов на землю, щоби своєю хресною смертю спокутувати первородний гріх і подолати духовну прірву, що утворилася після гріхопадіння людини. Серед інших важливих християнських догматів слід назвати догмат *воскресіння* Христа, у якому Церква бачить прообраз майбутнього воскресіння всіх мертвих.

Таїнства. За вченням Церкви, *таїнство* – священна дія, за допомогою якої віруючому передається Божа благодать. У

православ'ї визнається сім тайнств: хрещення, миропомазання, покаяння, причащення, шлюб, маслосвяття і священство.

Церковна ієрархія складається з трьох ступенів: дияконства, пресвітерства та єпископства. Окрім того, духовенство поділяється на біле (жонаті) і чорне (чернече).

Богослужіння. Невід'ємною частиною життя віруючих є молитва. *Молитва* – це звернення до сакральних (священних) сил (Бога, святих, ангелів), за допомогою якого особа чи група осіб прагне встановити з ними зв'язок. Молитва є неодмінним атрибутом *богослужінь*. Православна служба Божа поділяється на добову, тижневу і річну. Добове коло богослужінь включає в себе вечірню, повечір'я, полуночницю, ранню, часи та літургію. У річному богослужбовому колі більш детально відображається церковна історія. Певні дні року присвячуються Ісусу Христу, Богородиці, іконам Божої Матері, святим тощо. До найважливіших із них відносяться Великдень і так звані дванадесяті свята: Різдво Христове, Хрещення Господнє, Стрітіння Господнє, Вхід Господній в Єрусалим, Вознесіння, День Святої Тройці, або П'ятидесятниця, Преображення Господнє, Воздвиження Хреста Господня, Різдво Богородиці, Введення в храм Богородиці, Благовіщення Богородиці, Успіння Богородиці.

Католицизм (від грецьк. "католікос" – "загальний", "всесвітній") є найбільшою християнською конфесією. Він розповсюджений головним чином у Західній Європі та Латинській Америці.

Як і православ'я, католицизм ґрунтується на Священному Писанні та Священному Переказі. Як і православ'я, католицизм визнає рятівну силу церкви, культ святих і мучеників, іконовшанування. Основними особливостями католицизму, які відрізняють його від інших християнських конфесій, є такі: 1. Догмат філіюкве (від лат. *filioque* – "і від сина") – учення про сходження Святого Духа не тільки від Бога Отця, але й від Бога Сина. Це головна догматична відмінність католицизму від православ'я. 2. Учення про "надналежні заслуги" святих перед Богом. Ці заслуги становлять ніби

скарбницю, якою церква може розпоряджатися на свій розсуд. На основі цього вчення в пізньому середньовіччі та в епоху Відродження побутувала практика індульгенцій – папських грамот про відпущення гріхів. 3. Догмат про чистилище, де грішні душі очищуються в полум'ї. Строк перебування в чистилищі може бути скорочений молитвами церкви. 4. Догмати про непорочне зачаття Діви Марії (прийнятий 1854 року) і про її тілесне вознесіння на небо (прийнятий 1950 року). 5. Догмат про непогрішимість папи в справах віри (прийнятий 1870 року). Більш точним є розуміння цього догмату як безпомилковості папи, коли він говорить «ex cathedra» (тобто коли він говорить з кафедри про богословські питання).

Канонічні особливості католицизму, що відрізняють його від православ'я та протестантизму, такі: celibat усього духовництва, недопущення виходу з духовного звання, інститут кардиналів, першість пап, непорушність шлюбу. Обрядові особливості католицизму такі: хрещення скропленням; миропомазання під час конфірмації над повнолітніми (у православ'ї над немовлятами); причастя мирян лише хлібом (останнім часом у католицизмі дозволено причащати мирян хлібом і вином); для причащання використовують прісний хліб (у православ'ї – квасний); хресне знамення від лівого плеча до правого п'ятьма пальцями; музичний супровід богослужіння.

Велике значення для долі сучасного католицизму мав II Ватиканський собор (1962-1965 рр.), який скликав папа Іоанн XXIII (Анжело Ронкаллі). Реформи, які провів собор, зробили католицизм більш привабливим для сучасної людини, пристосували цю конфесію до реалій сьогодення.

Основними реформами II Ватиканського собору були такі нововведення. 1. Визнання свободи совісті, яка корениться у самій природі особистості. 2. Визнання можливості діалогу з інакомислячими, в тому числі – з представниками лівих суспільних рухів, з атеїстами тощо. 3. Концепція католицького екуменізму: незважаючи на те, що вся повнота

істини перебуває у католицькій церкві, необхідно поважати інші конфесії, як християнські, так і нехристиянські. Що стосується християнських конфесій, то собор визнав доцільність братського діалогу з ними, сумісних молитов тощо. 4. Спрощення богослужіння, в тому числі богослужбового вбрання та культових предметів. 5. Адаптація богослужіння до національних традицій, зокрема дозвіл на богослужіння національними мовами. 6. Дозвіл на причащення мирян як хлібом, так і вином. 7. Після завершення роботи собору, але – безсумнівно – внаслідок його роботи був скасований сумнозвісний папський індекс заборонених книг (9 квітня 1966 р.).

## **Тема 6. Протестантизм**

Протестантизм виник у Німеччині в XVI столітті. Започаткував цей рух августинський монах Мартин Лютер (1483 – 1546 рр.) Основні принципи протестантизму:

1. Спасіння особистою вірою в спокутуючу жертву Христа. Добрі справи, пожертвування на користь церкви не мають істотного значення.
2. Принцип загального священства. Рятівна сила церкви заперечується. Стверджується пряме спілкування віруючого з Богом.
3. Опора виключно на Біблію. Визнання Священного Писання єдиним авторитетом у справах віри.
4. Принцип "дешевої церкви": визнання тільки двох обрядів – хрещення й причастя, які діють не автоматично, а силою віри. У більшості протестантських конфесій хрещення проводиться в повнолітньому віці. У протестантизмі заперечується іконовшанування, культ святих, цілібат духівництва.
5. Учення про божественне передвизначення: Бог споконвічно прирік одні душі до спасіння, а інші до загибелі. Людина не в змозі змінити приречення. Знаком божої благодаті є успіх у світських справах, у тому числі матеріальне процвітання. У сучасних суспільних науках досить поширеною є точка зору на протестантизм, яку виклав

видатний німецький соціолог Макс Вебер у роботі «Протестантська етика та дух капіталізму». Згідно з Вебером, саме протестантський світогляд виявився духовним підґрунтям становлення та розвитку капіталістичних суспільно-економічних відносин. 6. Протестантизм тією чи іншою мірою поділяє загальнохристиянські уявлення про троїчність Бога, про безсмертя душі, про рай і пекло (учення про чистилище відкидається).

Центральне місце в протестантському богослужінні займає проповідь. Богослужіння здійснюється рідною мовою. Громади утворюються за демократичним принципом (рівність мирян і духівництва, виборність духівництва, звітність і т. ін.).

Протестантизм поділяється на велику кількість напрямків. До протестантизму відносяться лютеранство (Німеччина, країни Скандинавії), цвингліанство й кальвінізм (Швейцарія та Нідерланди), анабаптизм, менонітство (Німеччина, Нідерланди), англіканство (Англія), пресвітеріанство (Шотландія). До пізнього протестантизму належать течії, більшість із яких виникли в США: баптисти, методисти, квакери, адвентисти, свідки Єгови, п'ятидесятники та інші.

## **Тема 7. Іслам**

Іслам (араб., букв. - віддання себе [Богові]) - остання авраамічна монотейстична світова релігія. Засновником ісламу є Мухаммад (571 -632) - пророк і посланець. Іслам визнає і інших пророків, але Мухаммад вважається останнім із них. Святим Письмом мусульман є Коран (араб. "Ал-куран" - "читання вголос", "повчання"). Згідно з мусульманською традицією, Коран був послідовно посланий Аллахом Мухаммаду через ангела Джабраїла (Гавриїла) протягом майже 23 років.

Догматика базується на наступних принципах:

1. Віра в єдиного Бога Аллаха. 2. Віра в ангелів. 3. Віра в усі книги Божі. 4. Віра в усіх посланців Бога. 5. Віра в кінець світу й страшний суд. 6. Віра в приречення. Для ісламу характерним є крайній фаталізм. Уважається, що у світі не існує нічого, що не залежить від волі Аллаха; кожній людині визначено свою долю, яку не можна змінити.

Дин – культова практика й сукупність релігійних обов'язків мусульманина. Він включає п'ять основних обов'язкових положень – "стовпів" релігії. 1. Сповідання – вимовлення та визнання істинності шахади, тобто формули: "Немає бога, крім Аллаха, а Мухаммад – пророк и посланник Аллаха". 2. Щоденна п'ятиразова молитва ("салат", "намаз"). Той, хто молиться, повинен здійснити обмивання та звернутися в бік Мекки. Молитва складається з славослов'я на честь Аллаха. 3. Дотримання посту (у місяці рамадан). Протягом цього місяця від світанку до заходу сонця не можна їсти, пити, розважатися. Від посту звільняються мандрівники, воїни під час битв і походів, вагітні жінки, жінки, які годують немовлят, а також хворі. 4. Обов'язковий податок на користь бідних (зак'ят). Від зак'яту відрізняється добровільна милостиня – "садака". 5. Паломництво до Мекки – "хадж".

Дещо осібно серед принципів ісламу стоїть "священна війна" ("джихад" – букв. "зусилля"). Це багатозначне поняття, яке вміщує в себе як збройну боротьбу з невірними, так і війну віруючого з власною недосконалістю (так званий "джихад серця"). За легендою, Пророк говорив: "Ми повернулися з малого джихаду, щоб приступити до джихаду великого". Тут під "малим" джихадом мається на увазі війна з невірними, під "великим" – духовне вдосконалення.

Шаріат є релігійно-етичною основою мусульманського права – фікха. Шаріат включає в себе норми, які регулюють порядок виконання релігійних обов'язків (ібадат), і норми, які регулюють характер взаємин мусульман (муамалат).

Дві основні течії ісламу – суннізм і шиїзм – виникли в результаті розколу мусульманської громади з питання про верховну владу в період громадянської війни 657 року між

четвертим праведним халіфом Алі (двоюридний брат, вихованець і зять пророка Мухаммада) і його суперником Муавієм. Суфізм. Салафіти (ваххабіти).

Ісламський фундаменталізм. Ідеологічною основою терористичних ісламських організацій є ісламський фундаменталізм. Дослідники вважають, що соціальною базою релігійного фундаменталізму є головним чином незатребувані ринком високоосвічені спеціалісти, більшість із котрих молодь. Існує також думка, що ісламський фундаменталізм процвітає в економічно бідних, неблагополучних країнах, до того ж соціальна конфліктність у тій чи іншій країні сприяє успіху фундаменталістських ідей.

## **Тема 8. Релігійне життя України: історія і сучасність**

Етнічна релігія українців еволюціонувала від первинних форм анімізму, фетишизму, тотемізму, магії, вшанування духів, політеїзм до формування ієрархічного пантеону богів з верховним богом на чолі (Перун – для князя і дружини, Велес – для ремісників, мешканців Подолу).

Так зване «Аскольдове хрещення». Хрещення київської княгині Ольги. Третій етап – особисте хрещення князя Володимира в 988 р. і хрещення киян у водах Дніпра за його розпорядженням. Прийняття Київською Руссю християнства стало стимулом потужних змін у соціально-політичному, культурно-естетичному житті Києво-Руської держави і в світогляді її громадян.

Після навали Батия і падіння Києва у 1240 р. центр державного життя перемістився до Галицько-Волинського князівства, яке протягом ще 100 років підтримувало традиції Київської Русі, в тому числі й у релігійній сфері. Однак кафедра митрополита Київського перебувала не в Галичині, а на півночі: в 1299 р. з міркувань безпеки митрополит Київський і всієї Русі переїхав до Володимира-на-Клязьмі, а його наступник у 1325 р. до Москви.

У 1569 р. відбулася Люблінська унія, об'єднання Польського і Литовського князівств (включаючи належні йому землі колишньої Київської Русі) в державу Річ Посполиту. Об'єднання передбачало наявність одного короля, єдиного органу управління – сейму і сенату і, можливо, єдину релігію.

Ці та інші фактори стали причинами найважливішої події в релігійному житті наших земель тих років – рішення єпископів Київської православної митрополії Володимиро-Волинського Іпатія Потія, Луцького Кирила Терлецького, а також самого митрополита Київського Михаїла Рогози про об'єднання з римо-католицькою церквою. Основними умовами об'єднання було збереження східно-християнського літургійного обряду та наявність поряд з ченцями також білого (тобто одруженого) духовенства. Акт про приєднання був підписаний у 1595 р., а затверджений на соборі в Бресті в 1596 р. та отримав назву Берестейської унії.

Підписання Берестейської унії призвела до виникнення ще однієї церкви – Української Греко-католицької. Від Римо-католицької церкви її відрізняє православна літургійна обрядовість, наявність одруженого священства, богослужіння рідною мовою. Від Православної церкви вона відрізняється фундаментальніше: визнанням авторитету папи Римського як єдиного глави християн і спадкоємця апостола Петра, визнанням низки католицьких догматів (про непогрішимість папи в питаннях віри, філіюкве, про непорочне зачаття Діви Марії тощо), обряд причастя на прісному хлібі і т. ін.

Загалом політика абсолютизації та уніфікації церковного життя нівелювала особливості й традиції української церкви, що склалися в попередні століття.

З приходом до влади більшовики за кілька місяців створили цілу низку законів, спрямованих проти Російської православної церкви (РПЦ) як могутньої опори царату. Більшовицький уряд відокремив церкву від держави та школу від церкви, що законодавчо було закріплено декретом від 23 січня 1918 року та радянською конституцією.

Новий курс радянської політики спричинив зміни в законодавчо-правовій основі державно-церковних відносин. Антицерковна війна перейшла в нову фазу. Великих втрат церква зазнала в 1932 – 1933 роках, коли в Україні стався голодомор, улаштований кремлівською верхівкою, що зітнув життя 3 5 мільйонів селян. Таким чином було значно підірвано соціальну базу церкви на селі.

Ствердження тоталітарної системи супроводжувалося посиленням репресивних акцій. У другій половині 30-х років репресії набули жахливих розмірів. Кривавий терор було розв'язано проти всіх верств населення, апогей якого настав у 1937 – 1938 роках. У надрах НКВС фабрикувалися сотні тисяч справ як на старих більшовиків-ленінців, партійну та радянську еліту, командний склад Червоної Армії, так і на звичайних робітників, селян, службовців тощо. Ясно, що за таких обставин духівництву й активним віруючим не вдалось уникнути покарання. Режим не жалів нікого: ані православних, ані католиків, ані протестантів, ані іудеїв, ані мусульман.

У вересні 1943 року Сталін після зустрічі з патріаршим місцеблюстителем митрополитом Сергієм (Страгородським), митрополитом Ленінградським Олексієм (Симанським) і митрополитом Київським Миколаєм (Ярушевичем) дозволив церкві скликати Собор, обрати свого патріарха, відновити діяльність духовних закладів і видання духовної літератури тощо. Тоді ж, у вересні, патріархом РПЦ став Сергій (Страгородський).

Чергову хвилю антирелігійної кампанії в СРСР розпочав М. Хрущов. Влада знову спробувала адміністративно-силовими заходами викоренити в СРСР релігію. Сигнал до атаки пролунав 7 липня 1954 року, коли ЦК КПРС прийняв постанову "Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді й заходи її покращання".

1988 року радянське керівництво взяло курс на нормалізацію державно-церковних відносин. Атеїстична політика в СРСР зазнала повного краху. 1 жовтня 1990 року

було прийнято Закон СРСР "Про свободу совісті та релігійні організації". 23 квітня 1991 року аналогічний закон було ухвалено Верховною Радою УРСР. Ст. 13 Закону України закріпила за релігійними організаціями права юридичної особи. Велике значення мало положення, яке містилось у ст. 6, яка хоч і не скасовувала принципу відокремлення школи від церкви, але надавала можливість організовувати релігійне навчання дітей.

1990 року вища церковна влада РПЦ, щоб запобігти відокремленню православної церкви в Україні, надала Українському екзархату адміністративну автономію, водночас зберігши канонічну залежність Української православної церкви від Московського патріархату. У листопаді 1991 року на Помісному соборі УПЦ було прийнято Звернення до патріарха Московського і всієї Русі Алексія II про надання Українській православній церкві автокефалії, яке підписали всі архієреї УПЦ. Боячись втратити контроль над парафіями України, керівництво РПЦ вирішує усунути митрополита Філарета з Київської кафедри. У травні 1992 року в Харкові відбувся собор, у роботі якого взяли участь 18 із 20 українських єпископів. На ньому було обрано нового предстоятеля УПЦ митрополита Володимира (Сабодана).

Митрополит Філарет, який не визнав рішення Харківського собору, влітку 1992 року пішов на зближення з УАПЦ. 25 червня відбулося об'єднання частини УПЦ, яку очолював митрополит Філарет, і УАПЦ, що підтримувала єпископа Антонія (Масендича), в Українську православну церкву Київського патріархату (УПЦ КП). Головою церкви обрали Мстислава (Скрипника) без узгодження з ним. Коли Мстислав помер, патріархом УПЦ КП став Володимир (Романюк). А з жовтня 1995 року після його смерті церкву очолює патріарх Філарет. Частина кліру УАПЦ не погодилася з рішеннями Об'єднавчого собору і не підпорядковувалася УПЦ КП.

Отримання Томосу Українською православною церквою.

Другою за кількістю громад після УПЦ є Українська греко-католицька церква (УГКЦ). В Українській державі швидко поширюються протестантські організації. За останні десять років майже вдвічі зросла кількість громад Римсько-католицької церкви. Мають тенденцію до зростання мусульманські громади. Іудаїзм в Україні представлений вісьмома течіями (Об'єднання ха-сидів Хабад Любавич, Об'єднання іудейських релігійних організацій, релігійні громади прогресивного іудаїзму та ін.).

Останнім часом в Україні з'явилася ціла низка новітніх релігійних течій, або так званих нетрадиційних релігій.

### **Тема 9. Нетрадиційні культи Новітнього часу**

У другій половині XX ст. спостерігається справжній вибух новітніх релігійних рухів (НРР). Існують різні види класифікації НРР. Найбільш поширеним є поділ новітніх релігійних рухів на: 1) неохристиянство; 2) орієнталістські релігійні рухи; 3) синкретичні релігійні рухи; 4) неоязичництво.

До НРР можна також додати сайєнтологічні (Церква сайєнтології Л. Рон Хаббарда); теософські й езотеричні (громади Живої етики (Агні-йога), послідовники М. Реріха, О. Блаватської); психотерапевтичні та психо-спиритуальні рухи (різні практики йоги, послідовники Порфірія Іванова). Вибух неоіндуських і необуддистських течій стався в другій половині XX ст. завдяки проповідям на Заході гуру, засновників нових релігійних учень, таких як Шріла Прабгупада, Махаріші, Ошо Радніші та ін.

З кінця 1980-х рр. орієнталістські рухи починають проникати до України. Серед усіх східних течій в Україні найбільш помітним є Міжнародне товариство свідомості Крішни (МТСК), відоме також під назвою рух "Харе Крішна".

В основі синкретичних рухів лежать еkleктично поєднані елементи західних і східних релігійних систем. До

синкретичних рухів відносяться віра Бахаї, Церква уніфікації, Велике біле братство, АУМ Сінрікьо, Церква "Останнього заповіту".

Неоязичництво об'єднує різні групи новітніх релігійних рухів, котрі, як правило, виникають унаслідок спроб відродити первісні вірування передхристиянської доби і сакралізувати за їх допомогою національну ідею.

Новий язичницький рух виник як реакція на модерні суспільні процеси, руйнування етнічної культури. Нові язичники України представлені кількома релігійними організаціями неоязичницької основи, зокрема громадами Рідної української національної віри (РУНВіра), слов'янсько-ведичного руху "Хара-Хорс" та ін.

Феномен «Великого білого братства». Вчення Порфирія Іванова.

У світі діє кільканадцять тисяч новітніх релігійних течій. В Україні станом на січень 2003 р. представлено понад одну тисячу нетрадиційних для нашої країни та новітніх релігійних рухів.

## **Тема 10. Правові аспекти взаємовідносин церкви і держави**

Усі правовідносини, пов'язані зі свободою совісті та діяльністю релігійних організацій в Україні, регулюються українським законодавством, яке складається з відповідних норм Конституції України, Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" та виданих відповідно до них інших законодавчих актів. Положення про релігійні права, що увійшли до Конституції України, вироблялися з урахуванням міжнародних правових стандартів. Стаття 35 Конституції України відповідає ст. 18 Загальної декларації прав людини, ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, ст. 9 Конвенції з прав людини та основних свобод, а також Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань.

Дія ст. 35 Конституції забезпечується Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації", ухваленим 23 квітня 1991 р. з наступними змінами і доповненнями. Законодавство України надає право на свободу світогляду і віросповідання кожній людині. Це право означає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи колективно сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти релігійні культи й ритуальні обряди, відкрито виражати й вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Відповідно до законодавства України державна система освіти має світський характер. Школа відокремлена від релігійних організацій (ст. 35 Конституції України).

У нормах українського законодавства було закріплено термін "релігійна організація". До релігійних організацій в Україні відносяться релігійні громади, управління й центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій.

Церква заінтересована в духовному служінні у війську та правоохоронних органах України. Стаття 21 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" зобов'язує командування військових частин дозволяти військовослужбовцям брати участь у богослужінні й виконанні релігійних обрядів.

Законодавство України передбачає надання певних прав призовникам за релігійними мотивами. Закон України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" від 25 червня 1992 р. дозволяє звільнення від призову на строкову військову службу в мирний час осіб, які мають духовний сан і штатну посаду в одній із зареєстрованих релігійних конфесій (ст. 18 цього закону), а також одну відстрочку від призову студентам, які навчаються у всіх духовних навчальних закладах, на весь період навчання (ст. 17).

Стаття 35 Конституції України дозволяє громадянам проходити альтернативну службу, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням. Альтернативна служба – це служба, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством.

Організаційно-правові засади невійськової служби визначають Закон України "Про альтернативну (невійськову) службу" від 12 грудня 1991 р., Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу"", Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 р. "Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу"".

## ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

### Тема 1. Релігія як соціальне явище

1. Теорії виникнення і сутності релігії.
2. Структура релігії.
3. Функції релігії.

#### *Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с
2. Васильєв Л.С. История религий Востока/ Л.С. Васильев – М: Книжный дом «Университет», 2000. – 226 с.
3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В.Лубська В.І.Лубський, В.І.Теремко. - 3-тє вид. – К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
7. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.
8. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник / О.М. Єременко, Н.С. Звонок, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
9. Релігієзнавчий словник/НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

10. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К. Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448с.
11. Религиоведение: учебное пособие и учебный словарь-минимум по религиоведению/ под ред. И.Н. Яблокова. – М.: Гардарики, 2000. – 536 с.
12. Самыгин С.Н. Религиоведение: социология и психология религии// С.Н. Самыгин, В.Н. Нечипуренко, И.Н. Полонская. – Ростов-на-Дону: «Феникс», - 1996. – 672 с.

*Допоміжна література:*

Релігія в її складових і процесах їх осучаснення. Колективна монографія. За редакцією професора Анатолія Колодного. – Київ: Інтерсервіс, 2018. - 402 с.

## **Тема 2. Релігійні системи Стародавнього світу. Національні релігії.**

1. Форми вірувань первісного суспільства: фетишизм, тотемізм, анімізм, магія, шаманізм.
2. Релігії стародавнього світу: релігії стародавнього Єгипту, Дворіччя, давньої Греції та Риму.
3. Національні релігії: індуїзм, зороастризм, іудаїзм, даосизм, конфуціанство, синтоїзм.

*Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с
2. Васильев Л.С. История религий Востока/ Л.С. Васильев – М: Книжный дом «Университет», 2000. – 226 с.
3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.

4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В.Лубська В.І.Лубський, В.І.Теремко. - 3-тє вид. – К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
7. Религии мира /Энциклопедия для детей/ отв. Ред В.Грушевский. Т. 6. – Ч. 2. – М: Аванта+, 1996. – 688 с.
8. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К. Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012. - 448с.
9. Религиоведение: учебное пособие и учебный словарь-минимум по религиоведению/ под ред. И.Н. Яблокова. – М.: Гардарики, 2000. – 536 с.
10. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник /О.М. Єременко, Н.С. Звонук, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
11. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.
12. Релігієзнавчий словник/ НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
13. Шепетяк О.М. Історія релігії в 3 томах. – Жовква: Місіонер, 2019 р. –Т.1.- 496 с.

*Допоміжна література:*

1. Фрэзэр Д.Д. Золотая ветвь/Джеймс Джордж Фрэзэр; пер. С англ. М.К.Рікліна. – М.: АСТ:АСТ МОСКВА, 2010. – 767 с.
2. Элиаде М. Священное и мирское// М.Элиаде. - пер. с франц./предисловие и комментарии Н.К. Гарбовского. – М.: Издательство МГУ, 1994. – 144с.

### Тема 3. Буддизм

1. Виникнення буддизму.
2. Основні положення буддійського віровчення.
3. Основні напрями буддизму.

#### *Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с
2. Васильев Л.С. История религий Востока/ Л.С. Васильев – М: Книжный дом «Университет», 2000. – 226 с.
3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковченко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
7. Религии мира /Энциклопедия для детей/ отв. Ред В.Грушевский. Т. 6. – Ч. 2. – М: Аванта+, 1996. – 688с.
8. Религиоведение. Буддизм: учеб. пособие для бакалаврата и магистратуры/ М.Ф. Альбедиль. – 2-е изд. –М.: Издательство Юрайт, 2018. – 169 с. – (Серия: Авторский учебник).
9. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К. Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448с.
10. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник / О.М. Єременко, Н.С. Звонко, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєвєродонецьк, 2017. – 268 с.

11. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.
12. Релігієзнавчий словник/НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. — К.: Четверта хвиля, 1996. — 392 с.
13. Шепетяк О.М. Історія релігії в трьох томах. — Жовква: Місіонер, 2019 р. —Т.1.- 496 с.

*Допоміжна література:*

- 1.Альбедиль М. Буддизм: религия без бога. — СПб.: Вектор, 2013. — 256 с. — (Серия «Особый взгляд»).
- 2.Джатаки: избранные рассказы о прошлых жизнях Будды. — Спб.: МЭОО «Возрождение» - «Культурный центр «Уддияна», 2003. — 416 с. URL: <https://docplayer.ru/27019967-Dzhataki-izbrannye-rasskazy-o-proshlyh-zhiznyah-buddy.html> (дата звернення 22.06.2020)
3. Обзор буддизма. Его доктрины и методы на протяжении веков. Книга первая Будда и буддизм/ Сангхаракшита (Деннис Лингвуд)/ перевод с английского Е.Жаркова, 2017 URL: [http://buddhayana.ru/tl\\_files/pdf/Survey%201%20Buddha%20and%20Buddhism.pdf](http://buddhayana.ru/tl_files/pdf/Survey%201%20Buddha%20and%20Buddhism.pdf) (дата звернення 22.06.2020)
- 4.Ольденбург С. Будда. Жизнь, деяния и мысли великого учителя. — М.: Центрполиграф, 2016. — 224 с.
5. Семотюк О.П. Буддизм: история и современность/ О.П. Семотюк.- Ростов н/Д.: Феникс; Харьков: Торсинг, 2005.-315 с.

#### **Тема 4. Виникнення і початковий розвиток християнства. Православ'я**

1. Ідейні джерела християнського віровчення. Формування, структура та основний зміст Нового Завіту.
2. Основи християнського віровчення.

3. Розвиток християнства за часів Римської імперії.
4. Виникнення православ'я, особливості православної догматики.
5. Особливості православного культу. Таїнства. Свята.
6. Церковна ієрархія в православ'ї. Православ'я у сучасному світі.

*Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с
2. Васильев Л.С. История религий Востока/ Л.С. Васильев – М: Книжный дом «Университет», 2000. – 226 с.
3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
7. Религии мира/ Энциклопедия для детей/ отв. Ред В.Грушевский. Т. 6. – Ч. 2. – М: Аванта+, 1996. – 688 с.
8. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К.Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448с.
9. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник /О.М. Єременко, Н.С. Звонок, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
10. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.

11. Релігієзнавчий словник/НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
12. Християнські церкви: устрій і правовий статус навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету/ М.В. Лубська, Т.Г.Горбаченко, Т.І. Лубська, В.І.Лубський; за ред. докт. філософ. наук, проф. М.В. Лубської. – К.: «Центр учбової літератури», 2019.-728 с.

*Допоміжна література:*

1. Біблія. – Будь-яке видання.
2. Свенцицкая И.С. Раннее христианство: страницы истории// И.С. Свенцицкая – М.: Политиздат, 1987. – 336 с.

## **5. Католицизм. Протестантизм**

1. Католицька догматика. Особливості католицького культу.
2. Структура католицької церковної ієрархії.
3. Історичні «гріхи» католицизму. Католицизм у сучасному світі.
4. Виникнення протестантизму. Особливості протестантського віровчення. Зміст реформ культу та церковної організації.
5. Основні протестантські конфесії:
  - А) ранній протестантизм;
  - Б) пізній протестантизм.

*Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с
2. Васильев Л.С. История религий Востока/ Л.С. Васильев – М: Книжный дом «Университет», 2000. – 226 с.

3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/ Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
7. Религии мира /Энциклопедия для детей/ отв. Ред В.Грушевский. Т. 6. – Ч. 2. – М: Аванта+, 1996. – 688 с.
8. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К.Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448 с.
9. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник / О.М. Єременко, Н.С. Звонук, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
10. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.
11. Релігієзнавчий словник/НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
12. Табак Ю. Православ'я і католицизм: Основні догматичні та обрядові розбіжності (Короткі нариси). Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2007. – 65 с.
13. Християнські церкви: устрій і правовий статус навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету/ М.В. Лубська, Т.Г.Горбаченко, Т.І. Лубська, В.І.Лубський; за ред. докт. філософ. наук, проф. М.В. Лубської. – К.: «Центр учбової літератури», 2019.-728 с

*Допоміжна література:*

1. Біблія. – Будь-яке видання.
2. Вебер М. Протестантизм и капитализм/ М. Вебер//Религия и общество: хрестоматия по социологии и религии/ составители В.И.Гараджа, Е.Д.Руткевич. – Москва: Аспект Пресс, 1996. – С. 313 - 328.
3. Григулевич І.Р. Папство. Століття XX// І.Р. Григулевич. – К.:Політвидав, 1988. – 544 с.
4. Компендіум соціальної доктрини церкви// Папська рада «Справедливість і мир». Перекл. Укр. О.Живиця. – К.: «Кайрос», 2008. – 546 с. // Режим доступу: [http://www.vatican.va/roman\\_curia/pontifical\\_councils/just\\_peace/documents/rc\\_pc\\_justpeace\\_doc\\_20060526\\_compendio-dott-soc\\_uk.pdf](http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/just_peace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_uk.pdf) (дата звернення 22.06.2020)
5. Отрош М.І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: монографія/ Отрош М.І. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ: Одеса: Фенікс, 2017. – 596 с.
6. Letter of the Holy Father Francis to the People of God, 20.08.2018// <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/08/20/180820a.html> (дата звернення 22.06.2020)
7. Rescriptum of the Holy Father Francis to promulgate the Instruction on the confidentiality of legal proceedings, 17.12.2019 <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/12/17/191217b.html> (дата звернення 22.06.2020)

**Тема 6. Іслам**

1. Виникнення і початок розвитку ісламу.
2. Віровчення ісламу. Ісламський культ та ісламські свята.
3. Основні напрями ісламу: сунізм, шиїзм. Суфізм.

#### 4. Ісламський фундаменталізм у сучасному світі. Ісламський тероризм як виклик сьогодення.

##### *Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с
2. Васильєв Л.С. История религий Востока/ Л.С. Васильев – М: Книжный дом «Университет», 2000. – 226 с.
3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Ісламознавство: навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету/ М.В. Лубська, Т.Г.Горбаченко, Т.І. Лубська, В.І.Лубський; за ред. докт. філософських наук, проф. М.В. Лубської. – К.: «Центр учбової літератури», 2018.-632 с.
6. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
7. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
8. Религии мира /Энциклопедия для детей/ отв. Ред В.Грушевский. Т. 6. – Ч. 2. – М: Аванта+, 1996. – 688 с.
9. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К. Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448с.
10. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник / О.М. Єременко, Н.С. Звонюк, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
11. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.

12. Релігієзнавчий словник/НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
13. Шепетяк О.М. Історія релігії в трьох томах. – Жовква: Місіонер, 2019 р. –Т.2.- 545 с.

*Допоміжна література:*

1. Андре Тор. Исламские мистики. / [Пер. с нем. В.Г. Ноткиной]. – СПб. : Евразия, 2003. – 240 с.
2. Грюнебаум фон Густав Эдмунд. Основные черты арабо-мусульманской культуры: Статьи разн. лет. [Переводы]/ Г.Э. фон Грюнебаум. – М.: Наука, 1981.– 227 с.
3. Коран. Будь-яке видання.
4. Сучасне обличчя ісламу // Україна. Європа. Світ. – 1997. – № 11.
5. Фрилинг Р. Христианство и ислам: духовные борения человечества на пути к самопознанию// Р. Фрилинг. - пер. с нем. - М.: Энигма 1997. – 134 с.
6. Шах И. Суфизм// И.Шах. - пер с англ./ Введение Р. Грейвза. – М.: «Клышников, Комаров и К», 1994. – 446с.
7. Элиаде М. Священное и мирское// М.Элиаде. - пер. с франц./предисловие и комментарии Н.К. Гарбовского. – М.: Издательство МГУ, 1994. – 144 с.

## **Тема 7. Релігійне життя України: історія та сучасність**

1. Дохристиянський період історії релігії на території України.
2. Релігійне життя Київської Русі.
3. Релігійне життя України ХІУ-ХУП століть.
4. Релігійне життя України ХУІІІ-ХІХ століть.
5. Політика КПРС і радянської держави стосовно релігії, церкви, віруючих.
6. Розкол у сучасному українському православ'ї та шляхи його подолання.

7. Сучасна географія релігій в Україні.
8. Релігійний чинник конфліктності соціально-політичного життя сучасної України.

*Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с
2. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
6. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К: Т-во «Знання», 1999. – 735 с.
7. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
8. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
9. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К.Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448 с.
10. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник / О.М. Єременко, Н.С. Звонук, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.

11. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.
12. Християнські церкви: устрій і правовий статус навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету/ М.В. Лубська, Т.Г.Горбаченко, Т.І. Лубська, В.І.Лубський; за ред. докт. філософ. наук, проф. М.В. Лубської. – К.: «Центр учбової літератури», 2019.-728 с.
13. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: підручник/Яроцький П.Л. – К.: Кондор –Видавництво, 2013. – 442 с.

*Допоміжна література:*

1. 400 лет Брестской церковной унии: 1596-1996 : Критическая переоценка// Сборник материалов международного симпозиума, Неймеген, Голландия. – Библиейско-богословский інститут св. Апостола Андрія, 1998 ; Книжный мир екумены, 2012.
2. Зальмон Б.Й. Православ'я в Україні (1917-1938) // Український історичний журнал. – 2000. – № 3. – С.120-130.
3. Звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія // <https://www.president.gov.ua/administration/zvernennya-prezidenta-ukrayini-do-vselenskogo-patriarha-varf-438> (дата звернення 22.06.2020)
4. Липинський В. Релігія і церква в історії України// В.Липинський. – К.: Рада, 1995. – 96 с.
5. Лозко Г. Українське язичництво// Г. Лозко – К., Український центр духовної культури.-1994.- 98 с.
6. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви: У 2 т.: Т. 1-2. – К.: Україна, 1993. – 284с.
7. Папські уроки для України: Промови Святійшого отця Іоанна Павла II в Києві //Українська газета. – 2001. – № 10.
8. Патріарший і Синодальний Томос надання

автокефального церковного устрою Православній церкві України від 6 січня 2019 р. / повний текст українською// <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2614225-tomos-povnij-tekst-ukrainskou.html> (дата звернення 22.06.2020)

9. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України [Текст] : [монографія] / В. Войналович (кер. авт. кол.), В. Єленський, М. Кирюшко [та ін.] ; редкол.: Ю. Левенець (голова. - К. : Видавництво ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. - 282 с.
10. Угода про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Константинопольським Патріархом від 3 листопада 2018 р.// [https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745\\_1551875784.pdf](https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745_1551875784.pdf) (дата звернення 22.06.2020)
11. Хрещення Русі-України: 988-2018: Альманах/ Інститут релігієзнавства ЛМІР; упорядник О.Киричук, О.Омельчук, І. Орлевич. – Львів: Логос, 2018. – 112 с.

## **Тема 8. Нетрадиційні культи Новітнього часу**

1. Співвідношення науково-природничої і релігійної картини світу.
2. Основні ознаки та класифікації новітніх релігійних рухів.
3. Питання про «тоталітарні секти».
4. Нетрадиційні культи, які виникли в Україні.
5. Глобальні проблеми сучасності і релігія. Етика і релігія.

### *Основна література:*

- 1.Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань,2000. – 862 с

2. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
3. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
4. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К: Т-во «Знання», 1999. – 735 с.
5. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
7. Религии мира /Энциклопедия для детей/ отв. Ред В.Грушевский. Т. 6. – Ч. 2. – М: Аванта+, 1996. – 688 с.
8. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К. Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448с.
9. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник /О.М. Єременко, Н.С. Звонок, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
10. Релігієзнавчий словник/НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

#### *Допоміжна література:*

1. Дудар Н., Филипович Л. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади)/ Н.Дудар, Л.Филипович. – К.: Наук. Думка, 2000. – 132с.
2. Історія релігії в Україні. Т. 8. Нові релігії України. / [Редкол.: А. Колодний та ін.]. - К.: Укр. Центр духовної культури, 2010.

## Тема 9. Правові аспекти взаємодії церкви і держави

1. Свобода совісті: філософський, етичний, релігієзнавчий та правовий вимір.
2. Демократичні принципи сучасного українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації.
3. Міжнародні правові акти, що забезпечують юридичні гарантії свободи совісті.

### *Основна література:*

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с.
2. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
3. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
4. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К: Т-во «Знання», 1999. – 735 с.
5. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
6. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.06.2020)
7. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
8. Міжнародно-правові акти про право на свободу совісті та віросповідання/ О.В.Білаш. – Видавництво Олександра Гаркуші, 2015. – 200 с.
9. Права людини і професійні стандарти для юристів в

- документах міжнародних організацій / Упоряд. Т. Яблонської. – К.: Сфера, 1999. – 342 с.
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи Закон України від 17.01.2019 року № 2673 – VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19#Text> (дата звернення 22.06.2020)
  11. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К. Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448 с.
  12. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник / О.М. Єременко, Н.С. Звонук, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
  13. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.
  14. Релігійна свобода і права людини: правничі аспекти: У 2 т. – Львів: Свічадо, 2000-2001. – Т. 1-2.- 426 с.
  15. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: підручник/Яроцький П.Л. – К.: Кондор –Видавництво, 2013. – 442 с.

#### *Допоміжна література:*

1. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика// Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак Л. – М.: Изд-во МНИМП, 1998. – 600 с.
2. Держава і церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку (інформаційні матеріали підготовлені Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Розумкова до чергового засідання постійно діючого Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин» 14 листопада 2019 р. . – К.- 2019 р. – 70 с. // [http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019\\_Religiya.pdf](http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf)

- (дата звернення 22.06.2020)
3. Довідник із застосування статті 9. Свобода думки, совісті і релігії (1957 – 2015 pp.) // Рада Європи/ Європейський суд з прав людини. – 2015 Режим доступу:  
[https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_9\\_UKR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_9_UKR.pdf) (дата звернення 22.06.2020)
  4. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / за заг. ред. Л. О. Филипович, О. В. Горкуші. – К. : Самміт-Книга, 2014. – 656 с.
  5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ за ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка.– 11-те вид., переробл. та допов. - К: ВД «Дакор», 2019. – 1384 с.
  6. Новак М. Допустимі обмеження свободи релігії і переконань. Реферований переклад Л. Филипович/ М.Новак, Т.Восперник// Релігійна свобода. – 2019. - № 22-23. – С.23-40. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree\\_2019\\_22-23\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2019_22-23_6).
  7. Патріарший і Синодальний Томос про надання автокефального церковного устрою Православній церкві України від 6 січня 2019 р. / повний текст українською// <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2614225-tomos-povnij-tekst-ukrainskou.html> (дата звернення 22.06.2020)
  8. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу\_ у Збройних Силах України Наказ Міністерства оборони від 14.12.2016 № 685// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#n12> (дата звернення 22.06.2020)
  9. Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2018 рік (релігійні організації) Наказ Міністерства культури України від 29.03.2019 р. № 257 // [https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr\\_2019/75410/](https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2019/75410/) (дата звернення 22.06.2020)

10. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку», 8 лютого 2011 р. Київ : Центр Разумкова, 2011. 82 с. URL: [https://www.irs.in.ua/files/publications/2011.02.08\\_centr\\_razumkova\\_dopovid.pdf](https://www.irs.in.ua/files/publications/2011.02.08_centr_razumkova_dopovid.pdf) (дата звернення 22.06.2020).
11. Угода про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Константинопольським Патріархом від 3 листопада 2018 р.// [https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745\\_1551875784.pdf](https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745_1551875784.pdf) (дата звернення 22.06.2020)
12. Хосе Казанова По той бік секуляризації: Релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби. Пер. з англ. Олексія Панича. – К.: Дух і літера, -2017. 264 с.

## ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

### Тема 1. Релігія як соціальне явище

*Теми рефератів:*

1. Роль релігії в міжцивілізаційному та міжкультурному діалозі.
2. Релігія та наука: проблема взаємодії різних конфесій.
3. Роль свідомості первісного суспільства у виникненні релігії.
4. Археологічні знахідки і їх значення для дослідження релігійних уявлень. Парні поховання Висоцької культури.
5. Єдність та відмінність в богословсько-теологічному та науковому підходах в питанні походження релігій.
6. Сучасні теорії релігії.

*Питання відкритого типу та творчі завдання:*

1. Поміркуйте, чи можна стверджувати, що релігія і атеїзм є діалектично пов'язаними протилежними сторонами єдиного процесу розвитку духовної культури суспільства?
2. Чи можна вважати релігію в сучасному світі однією з основних сил, що формує суспільні настрої та мобілізує людей?
3. Чи поділяєте ви точку зору, що суперечка атеїста та віруючого, стосовно існування Бога, навряд чи коли буде вирішена? Обґрунтуйте свою позицію.
4. На основі матеріалів інтернет видань, підберіть приклади проявів релігійного екстремізму в сучасному світі. Запропонуйте шляхи їх подолання.
5. Поміркуйте, чи можна вважати толкінізм новою релігією. Аргументуйте свою позицію.

*Тестові запитання:*

1. Надання матеріальним предметам, особам, окремим діям тощо надприродних властивостей називається:
  - А) Уособлення;
  - Б) Антропоморфізм,

- В) Сакралізація,
- Г) Секуляризація.

2. Головною і обов'язковою рисою релігійних поглядів є:
  - А) Концептуальність;
  - Б) Міфологічність;
  - В) Віра в наприродне;
  - Г) Всі варіанти правильні.
3. Релігійне об'єднання, яке відокремилося від пануючого в країні релігійного напрямку і характеризується конфліктністю з ним називається:
  - А) Сектою;
  - Б) Нетрадиційним культом;
  - В) Об'єднання єретиків;
  - Г) Розкольники.
4. Релігійне вчення про кінець світу:
  - А) Апокаліпсис;
  - Б) Армагеддон;
  - В) Есхатологія;
  - Г) Мілленаризм.

## **Тема 2 Релігійні системи Стародавнього світу. Національні релігії.**

### *Теми рефератів:*

1. Спільне та відмінне в міфах різних народів.
2. Сучасна інтерпретація первісних культів, міфів, ритуалів.
3. Язичництво як система світорозуміння давніх цивілізацій.
4. Особистість та суспільство в індуїзмі.
5. Есхатологічні та сотеріологічні вчення в юдаїзмі.
6. Зороастризм – перша спроба монотеїзму в Ірані.

### *Питання відкритого типу та творчі завдання:*

1. Наведіть приклади прояву первісних культів, ритуалів,

міфів в сучасних релігійних уявленнях.

2. Поміркуйте, в чому проявляється відмінність уявлень про Дао, як першопричину всього від ідеї Бога-Творця.
3. Проілюструйте вплив синтоїзму на сучасну культуру Японії (на прикладі японської анімації). Підготуйте мультимедійну презентацію.
4. Підготуйте есе на тему: актуальність ідей конфуціанства в сучасному світі.
5. Використовуючи інтернет-джерела, розгляньте особливості міжконфесійних відносин етнічних релігій. Наведіть приклад конструктивних та деструктивних способів вирішення міжконфесійних конфліктів.

*Тестові завдання:*

1. Первісні релігійні уявлення, яке базується на вірі в можливість вплинути на реально існуюче через природне шляхом певного практично-умовного дійства це:
  - А) Шаманізм;
  - Б) Магія;
  - В) Фетишизм;
  - Г) Анімізм.
2. До авраамістичних релігій належить всі ОКРІМ:
  - А) Християнство;
  - Б) Індуїзм;
  - В) Іслам;
  - Г) Іудаїзм.
3. До національних релігій відносяться всі ОКРІМ:
  - А) Зороастризм;
  - Б) Джайнізм;
  - В) Іслам;
  - Г) Конфуціанство.
4. На початку існування світу, згідно міфології давніх греків був:
  - А) Логос;

- Б) Хаос;
- В) Зевс;
- Г) Гармонія.

### **Тема 3. Буддизм**

#### *Тема рефератів:*

- 1.Свобода вибору в системі релігійних поглядів буддистів.
- 2.Гуманізм та пацифізм в філософській системі буддизму.
- 3.Космогонічні міфи буддизму.
- 4.Нірвана, як вихід із нескінченної круговерті колеса сансари чи перехід в нову нескінченність.
- 5.Містичні аспекти буддизму.
- 6.Буддизм в контексті глобалізації.

#### *Питання відкритого типу та творчі завдання:*

- 1.Порівняйте сотеріологічні вчення буддизму та інших світових релігій.
- 2.Чи можна категорично стверджувати, що буддизм та насилля – несумісні поняття? Релігійно-філософський погляд буддизму на війну та мир. Обґрунтуйте відповідь.
- 3.Ознайомтеся з буддійськими притчами. Проаналізуйте переваги такої форми проповіді релігійного вчення.
- 4.Дослідіть соціальні та політичні ідеали буддизму, чи відповідають вони викликам сьогодення?
- 5.П'ять буддійських чеснот, як об'єднуючий фактор релігійних напрямів буддизму. Підготуйте аналітичну доповідь.

#### *Тестові завдання:*

1. Яке з наступних тверджень відповідає вченню буддизму:
  - А) Будда – Бог;
  - Б) Будда – спаситель;
  - В) Будда – вчитель, який володіє особливими знаннями;
  - Г) Будда – людина.
2. Хто з наступних релігійних постатей сприймається як божество

в класичному буддизмі:

- А) Будда;
- Б) Сіддхартха Гаутама;
- В) Далай - Лама;
- Г) Жодна відповідь невірна.

3. Яке з наступних тверджень, найбільш точно передає суть вчення буддизму стосовно нірвани:

- А) Нірвана – це «ніщо», подібне смерті;
- Б) Нірвана – це погашення буття;
- В) Нірвана – це повне згасання пристрастей і самоусвідомлення;
- Г) Нірвана – це буття.

4. Нескінченний цикл страждань, в буддизмі називається:

- А) Карма;
- Б) Реінкарнація;
- В) Нірвана;
- Г) Сансара.

#### **Тема 4. . Виникнення і початковий розвиток християнства. Православ'я**

*Теми рефератів:*

- 1.Християнство в греко-римському світі. Причини гонінь.
- 2.Вселенські собори, їх значення в утвердженні провідних ідей християнства.
- 3.Становлення християнства, як світової релігії.
- 4.Роль апостола Павла в становленні християнства як самобутньої релігії.
- 5.Ранньохристиянське мучеництво і апологетика: церковно-історичне значення.
- 6.Християнство в епоху постмодерну. Модернові тенденції в релігії.
- 7.Соціальні мотиви Нагорної проповіді Ісуса Христа.
- 8.Диптих, як основа церковного етикету.

*Питання відкритого типу та творчі завдання:*

1. Проблема історичності особистості Ісуса Христа.
2. Розвиток христологічних уявлень, як проблема формування моральнісного ідеалу. Підготуйте мультимедійну презентацію.
3. Чи можна вважати іконовшанування проявом фетишизму в християнстві? В чому криється протиріччя? Ознайомтеся з позиціями основних християнських конфесій.
4. Поміркуйте, чи можна вважати Іуду – зрадником чи повноцінним учасником містерії принесення Ісуса в жертву?
5. Перспективи екуменічного руху. Чи можливе об'єднання християнських конфесій?
6. Чи можна вважати, що існує монополія християнства на феномен милосердя. Як він проявляється в буддизмі та ісламі?

*Тестові завдання:*

1. Яке з наступних суджень є хибним:
  - А) Ідейним джерелом християнства є вчення Філона Олександрійського про вроджену гріховність людини, необхідність спасіння душі за допомогою аскетизму та страждання, вчення про логос;
  - Б) Християнство тісно пов'язане з іудаїзмом, від якого воно успадкувало визнання Старого Завіту та віру, вчення про єдиного Бога, пришестя месії, уявлення про Ісуса Христа, як боголюдину, створення світу за шість днів, кінець світу;
  - В) У Сенеки християнство запозичило етичні ідеї про рівність людей перед Богом, спасіння душі, як мету життя, покірність долі;
  - Г) Християнство перейняло у кумранської общини вчення про друге пришестя месії, визнання його страждання за людей під час першого пришестя.
2. Яке з наступних суджень є вірним:

- А) Символ віри було затверджено на другому Вселенському соборі;
- Б) Біблійний канон було визначено на Вселенському соборі у 325 році;
- В) Монофізитство було засуджено на Ефеському соборі у 431 році.
- Г) Іконовшанування було засуджено на сьомому Вселенському соборі;

3. Яке з наступних суджень відповідає офіційній христологічній позиції церкви:

- А) Син Божий – є творіння Бога у часі.
- Б) Ісус Христос має єдину божественну природу,
- В) Ісус Христос є істинним Богом і істиною Людиною, і у всьому, крім гріхів, рівний людям.
- Г) Ісус Христос має людську та божественну природу, але єдину божественну волю.

4. Символ віри - це:

- А) Зображення розп'яття Ісуса Христа;
- Б) Основні догмати християнства;
- В) Молитва;
- Г) Іхтіс - давній акронім імені Ісуса Христа у вигляді риби.

5. Основне положення віровчення, яке визнають як незаперечну істину, що має силу непохитного авторитету і не підлягає критиці називається:

- А) Індульгенція,
- Б) Енцикліка;
- В) Догмат;
- Г) Булла.

6. До основних догматів християнства відносяться всі ОКРІМ:

- А) Догмат про святу Трійцю;
- Б) Догмат про єдиного Бога-творця;
- В) Догмат про спокутну жертву Христа;

Г) Догмат про божественну подобу людини.

## **Тема 5. Католицизм. Протестантизм**

*Теми рефератів:*

- 1.Єдність та розбіжність православної та католицької доктрини.
- 2.Соціальна доктрина католицької церкви – прогресивний шлях до діалогу з науковою та політичною спільнотою.
- 3.Антропологічний зміст церковних таїнств. Розбіжність в поглядах християнських конфесій.
- 4.Особливості боротьби католицької церкви з єресями.
- 5.Католицькі чернечі ордени та їх роль у поширенні християнського віровчення.
- 6.Християнське вчення крізь призму часу: насилля за ширмою етики милосердя та любові.

*Питання відкритого типу та творчі завдання:*

- 1.Феномен одержимості, екзорцизму та стигматизації в католицизмі. Підготуйте мультимедійну презентацію.
- 2.«Непривабливі» сторінки історії католицької церкви. Історія і сучасність.
- 3.95 тез Мартіна Лютера- критичний погляд католика на практику своєї церкви, яка запізнилася з внутрішніми реформами.
- 4.Протестантський лібералізм, як спосіб адаптувати релігійні ідеї до сучасного мислення.
- 5.Молитва та цифрові технології. Click to Pray.
- 6.Канонізація святих. Гонитва за чудесами та доказами нетлінності. Зведення до абсурду.

*Тестові завдання:*

1. Ідеологічний рух в Європі XVI-XVII ст. проти феодалізму та католицької церкви під релігійними гаслами називається:

- А) Велика схизма;
- Б) Реформація;

- В) Протестантизм;
- Г) Лютеранство

2. Рух Реформації зародився у:

- А) Німеччині,
- Б) Англії,
- В) Швейцарії;
- Г) Чехії.

3. До особливостей католицького вчення, які вирізняють його від інших християнських конфесій відносяться всі ОКРІМ:

- А) Філіокве: догмат про походження Святого Духа від Бога Отця та Бога-Сина;
- Б) Визнання сімох таїнств;
- В) Догмат про непомилковість Папи Римського;
- Г) Вчення про чистилище.

4. До особливостей вчення протестантизму, які вирізняють його з поміж інших християнських конфесій належать всі ОКРІМ:

- А) Визнання Святого Писання та Святого Передання джерелами християнської доктрини;
- Б) Визнання двох таїнств: хрещення та причастя;
- В) Визнання Ісуса Христа єдиним посередником між Богом та людиною;
- Г) Визнання права віруючого говорити і пояснювати Слово Боже.

## Тема 6. Іслам

*Теми рефератів:*

1. Доісламські вірування в Аравії. Ханіфізм.
2. Життя і діяльність пророка Мухаммеда. Легенди та історичні свідчення.
3. Толерантність та терпимість в Корані. Межа толерантного мовчання.
4. Іслам як фактор мотивації соціальної поведінки.

- 5.Сучасний іслам: загальний огляд і тенденції розвитку.
- 6.Ісламський містицизм.

*Запитання відкритого типу та творчі завдання:*

- 1.Поміркуйте, чи відповідають істинності наступні судження:  
всі мусульмани – екстремісти, всі екстремісти- мусульмани.  
Які стереотипи панують у суспільстві?
- 2.Подібні та відмінні риси образів в міфологічній системі ісламу та інших світових релігій.
- 3.Порівняйте уявлення про рай та пекло в ісламі з християнськими концепціями. Підготуйте мультимедійну презентацію.
- 4.Проблема антиномія свободи волі та божественної волі в ісламі. Порівняйте з християнськими уявленнями.
- 5.Історія джихаду. Джихад серця – як шлях морального самовдосконалення в ісламі.

*Тестові запитання:*

- 1.Яке з наступних суджень НЕ відповідає вченню ісламу:
  - А) Коран- одкровення Аллаха, зміст якого був переданий Муххамеду через архангела Джебраїла;
  - Б)Аллах створив світ за сім днів;
  - В) Іслам визнає Ісуса , Моїсея, Авраама, Адама як пророків;
  - Г)Обов'язок всіх смертних слідувати беззастережній волі Аллаху.
2. До основних догматів ісламу належать всі ОКРІМ:
  - А) Шахадат;
  - Б) Намаз;
  - В) Закят;
  - Г) Джихад.
3. Ісламські свята:
  - А) Рамадан- байрам та Курбан-байрам;
  - Б) Рамадан – байрам, Курбан-байрам, хадж;
  - В) Рамадан –байрам, Курбан – байрам, Маулід;

Г) Рамадан-байрам, Курбан-байрам, Джума.

4. Який з нижченаведених фактів не відповідає дійсності:

- А) Іслам – виник в Аравії в VII ст. н.е.
- Б) Іслам - авраамістична релігія;
- В) Іслам схвально ставиться до зображення пророків, Бога;
- Г) Іслам використовує місячний календар.

## **Тема 7. Релігійне життя України: історія та сучасність**

*Теми рефератів:*

- 1.Дохристиянські вірування українського народу. Відлуння в релігійних поглядах сучасного українця.
- 2.Ідея національної церкви і національної релігії в Україні.
- 3.Роль держави у створенні помісної автокефальної Православної церкви в Україні.
- 4.Проблема діалогу християнських церков в сучасній Україні.
- 5.Статус Православної церкви України: повноваження та історія становлення.
- 6.Вплив греко-католицької церкви на вітчизняну духовність на різних етапах церковно-релігійного життя України.

*Питання відкритого типу та творчі завдання:*

- 1.Космогонічні міфи давніх слов'ян. Уявлення про Дерево життя та Вирій. Підготуйте мультимедійну презентацію.
- 2.Підготуйте есе на тему: вплив релігійності на світогляд сучасного українця.
- 3.Поміркуйте, як політичні процеси впливали на духовно-конфесійне життя українського суспільства, з часів Революції Гідності.
- 4.На вашу думку, яке політичне та соціальне значення мало утворення Православної церкви України.
- 5.Релігія та церква як «розмінна монета» в пошуках політичних союзників. Підготуйте аналітичну доповідь.

*Тестові завдання:*

1. Головний бог давньослов'янського пантеону, (за М.Грушевським):  
 А) Велес;  
 Б) Перун;  
 В) Сварог;  
 Г) Хорс.
2. Київська митрополія була заснована за часів:  
 А) Володимира Великого  
 Б) Ярослава Мудрого;  
 В) Княгині Ольги;  
 Г) Богдана Хмельницького.
3. Унія, результатом якої було створення греко-католицької церкви:  
 А) Городельська унія;  
 Б) Кревська унія;  
 В) Берестейська унія;  
 Г) Люблінська унія.
4. Перехід Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріархату відбувся у  
 А) 1569 р.  
 Б) 1596 р.  
 В) 1686 р.  
 Г) 1721 р.

**Тема 8. Нетрадиційні культу Новітнього часу***Теми рефератів:*

1. Проблема дефініцій нових релігійних течій.
2. Підходи до класифікації нетрадиційних культів.
3. Біле братство – історія та сучасність.
4. РУН віра як вчення про духовну незалежність. Відповідь на соціальні та політичні зміни в Україні.

5. Нові релігійні течії як сучасна версія релігійного плюралізму.
6. Зарубіжний досвід протидії деструктивним культам.

*Питання відкритого типу та творчі завдання:*

1. Чи можна вважати антикультовий рух проявом релігійної нетолерантності? Обґрунтуйте відповідь.
2. Проаналізуйте відмінності нетрадиційних культів Новітнього часу від традиційних релігій. Підготуйте мультимедійну презентацію по заданій темі.
3. Проаналізуйте різні підходи щодо відродження традиційної української віри. Поміркуйте, як впливає релігійність на відродження колективної пам'яті народу та зміцнення ідеї української ідентичності.
4. Нетрадиційні культи – соціальна проблема чи закономірна стадія еволюції релігій?
5. Нові релігійні течії з позиції традиційних релігій. Чи можливо подолати упередженість «свій-чужий»?

*Тестові питання:*

1. До неохристиянських рухів належать всі окрім:
  - А) Церква Назарянина;
  - Б) Баптизм;
  - В) Християнська Церква Кальварі Чапел;
  - Г) Церква Ісуса Христа Святих останніх днів.
2. До неоорієнталістських рухів належать всі окрім:
  - А) Товариство Свідомості Крішні;
  - Б) Біле братство;
  - В) Брахма Кумаріс;
  - Г) Аум Сінрікьо.
3. Який з нижченаведених критеріїв є визначальним при поділі релігійних рухів на історичні та нетрадиційні:
  - А) Культурно-історичний;
  - Б) Ідейно-концептуальний;
  - В) Часовий;
  - Г) Гендерно-віковий.

4. Яке з нижченаведених суджень НЕ відображає погляд академічного релігієзнавства на нетрадиційні культу:

- А) Нетрадиційні культу – це історично детермінований та генетично обґрунтований феномен.
- Б) Нетрадиційні культу – це універсальний продукт розвитку релігійного середовища, яке природнім шляхом, об'єктивно реагує на нові суспільні потреби.
- В) Нетрадиційні культу утворюються харизматичним лідером з метою протидії історичним церквам шляхом модернізації віровчення аж до повного його оновлення у вигляді нових догматів і концептів.
- Г) Нетрадиційні культу є об'єктивно існуючою сукупністю релігійних уявлень, які виникли у добу постмодерну.

## **Тема 9. Правові аспекти взаємодії церкви і держави**

*Теми рефератів:*

- 1. Моделі державно-церковних відносин.
- 2. Свобода віросповідання як баланс прав конкуруючих інтересів.
- 3. Релігійна толерантність та міжконфесійний діалог – виклики сучасності.
- 4. Державний фаворитизм релігійних груп в реаліях сьогодення.
- 5. Основні позиції Європейського суду з прав людини з питань свободи совісті та релігії.
- 6. Зіткнення політичних та релігійних інтересів в сучасному світі. Географія конфліктів.
- 7. Процеси секуляризації та десекуляризації в контексті процесів глобалізації.

*Запитання відкритого типу та творчі завдання:*

- 1. Спираючись на власний досвід та запропоновану літературу, поміркуйте, чи дотримані баланс прав і інтересів представників різних релігійних течій в сучасній

Україні. Чи існують реальні загрози свободі совісті та віросповідання в країні?

2. Поміркуйте, чи порушує прозелітизм баланс прав на свободу світогляду?
3. Підготуйте есе на тему: вплив релігійної толерантності на покращення діалогу та духовно-практичному єднанню людей.
4. Як ви вважаєте, чи існує вплив традиційних релігій на освітні заклади України? Обґрунтуйте відповідь.
5. Базуючись на власному досвіді та аналізі запропонованої літератури, поміркуйте, чи можна стверджувати що в сучасному світі спостерігаються ознаки дискримінації осіб, що є носіями нерелігійних переконань?
6. Визначте тезу та основні аргументи ініціаторів законопроекту № 3316, та інших проектів, в яких задекларовано намір протидії злочинам на ґрунті ненависті за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, та тезу та основні аргументи Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, наведені у зверненні до голови Верховної Ради та Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності щодо даних законопроектів. Поміркуйте, щодо шляхів подолання даного конфлікту інтересів.

Тестові завдання:

1. Яка з наступних позиції суперечить змісту права на свободу совісті, передбачену чинним законодавством України:

- А) Свобода мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої;
- Б) Батьки або особи, які їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії;

- В) Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку;
- Г) Враховуючи релігійні традиції, державними органами можуть бути встановлені обов'язкові переконання і світогляд.

2. До базових цінностей, які лежать в основі міжнародних стандартів свободи релігії або переконань належать:

- А) Внутрішня та зовнішня свобода;
- Б) Рівність та недискримінація;
- В) Нейтралітет та об'єктивність;
- Г) Всі відповіді є правильними.

3. Режим відділення держави від церкви передбачає все ОКРІМ:

- А) Невтручання держави у справи церкви;
- Б) Невтручання церкви у справи держави;
- В) Відсутність будь-якого контролю держави за діяльністю релігійних організацій;
- Г) Наявність правового регулювання статусу і діяльності релігійних організацій.

4. Норми якого з нижченаведених нормативно-правових актів, передбачають гарантії свободи совісті та віросповідання, але в межах чинного законодавства України, носять виключно рекомендаційний характер:

- А) Декрет про відділення церкви від держави;
- Б) Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації»;
- В) Загальна Декларація прав людини;
- Г) Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод

## ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Основні типи наукових та богословських теорій походження релігії.
2. Міфологічна, соціальна, функціональна та еволюційна школи про виникнення та ранні форми релігії.
3. Місце релігії серед інших форм суспільної свідомості.
4. Структура релігії як соціального феномена.
5. Соціальні функції релігії.
6. Різноманіття релігій, як соціокультурний феномен в історії людства.
7. Історичний характер релігії. Причини виникнення.
8. Загальна характеристика суспільної свідомості первісного суспільства: синкретизм, міфомислення, уособлення.
9. Первісні релігійні уявлення (фетишизм, тотемізм, магія, анімізм, шаманізм).
10. Особливості національно-державних релігій.
11. Релігія давніх греків. Боги і герої.
12. Еволюція індійських релігій.
13. Зороастризм – перша сотеріологічна релігія.
14. Еволюція релігій у Китаї.
15. Іудаїзм особливості догматики та культу.
16. Поняття і типи світових релігій.
17. Соціальне вчення світових релігій.
18. Історичні передумови виникнення буддизму.
19. Віровчення і культ буддизму.
20. Основні напрямки буддизму.
21. Актуальність буддизму в сучасному світі.
22. Соціокультурні передумови виникнення християнства.
23. Ідейні джерела християнського вірування.
24. Генеза християнської догматики та культу.
25. Формування біблійного канону.
26. Біблія як джерело християнського вчення та пам'ятник світової культури.

27. Перетворення християнства на державну, панівну релігію Римської імперії.
28. Розколи, формування догматики, культу, собори в християнстві.
29. Історичні умови та наслідки офіційного розколу в християнстві 1054 року.
30. Католицизм: витоки та сучасність.
31. Особливості католицької догматики та культу.
32. Помісні (автокефальні) православні церкви.
33. Унії Римо-Католицької церкви з православними церквами.
34. Запровадження християнства на Русі.
35. Православ'я в Україні-Русі до середини XVII століття.
36. Історичне підґрунтя Брестської унії, її вплив на подальший розвиток релігійного життя України.
37. Історичні умови виникнення раннього протестантизму.
38. Пізній протестантизм, особливості догматики, культу, організації.
39. Історія виникнення ісламу.
40. Особливості віровчення та культу.
41. Розколи та течії в ісламі. Шейїзм та Суннізм.
42. Ісламські містичні вчення. Суфізм.
43. Визначні тенденції сучасного ісламу. Ісламський фундаменталізм.
44. Причини виникнення і розвитку сучасних нетрадиційних культів.
45. Основні ознаки та типологія сучасних нетрадиційних культів.
46. Географія поширення нетрадиційних релігійних культів.
47. Велике біле братство, історія, догматика, обрядовість.
48. Неоязичництво (рідновірство): історія, догматика, обрядовість.
49. Дохристиянські вірування давніх слов'ян.
50. Середньовічне християнство в Україні.

51. Історія державно-церковних відносин за часів царату.
52. Політика радянської влади стосовно релігії, церкви, віруючих.
53. Історичні передумови утворення Православної церкви України.
54. Місце Православної церкви України в системі автокефальних церков.
55. Історичне значення вручення Томосу Православній церкві України.
56. Демократичні принципи українського законодавства про свободу совісті та релігії.
57. Релігія та вільнодумство в сучасному світі.
58. Секуляризація та десекуляризація як суспільний феномен.
59. Релігійний фактор в політичних та міжетнічних конфліктах.
60. Глобальні проблеми сучасності та релігії.

## **ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ**

**Поточний контроль** здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. При поточному контролі оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та вміння працювати з науковою літературою, знання матеріалу, продемонстрованого у виконаних (як правило) індивідуальних завданнях; обґрунтованість висновків, а також самостійність та повнота вирішення практичних завдань та аналізу матеріалів; активність та систематичність роботи на заняттях; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес-опитувань тощо.

Форми проведення поточного контролю: усне опитування студентів, вирішення практичних завдань, тестові завдання (для зацікавленості у навчанні, розвитку здібностей студента може бути передбачено виконання інших, індивідуальних для кожного студента завдань).

**Проміжний контроль** проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем з метою з'ясування ступеню засвоюваності студентами відповідного об'єму опрацьованого та вивченого матеріалу та подальшої оцінки рівня отриманих знань. Форми проведення проміжного контролю: контрольна робота, колоквиум, експрес-контроль на лекціях, тестове опитування, співбесіда (усне спілкування).

**Підсумковий контроль** у формі заліку.

## КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

При використанні форми контролю у вигляді заліку враховується поточна, зокрема самостійна робота, наукова діяльність студента. Крім того, студент має надати відповідь на залікове запитання. Оцінка рівня знань виконується за принципом "відповідь вірна" або "відповідь невірна". При вірній відповіді виставляється оцінка "зараховано", при невірній, неповній відповіді виставляється оцінка "не зараховано".

## ШКАЛА ЗА ECTS

| Сума балів | Оцінка за 7-бальною шкалою | Оцінка за 4-бальною шкалою |
|------------|----------------------------|----------------------------|
|            |                            | Залік                      |
| 90-100     | A                          | Зараховано                 |
| 82-89      | B                          |                            |
| 74-81      | C                          |                            |
| 64-73      | D                          |                            |
| 60-63      | E                          |                            |
| 35-59      | FX                         | не зараховано              |
| 1-34       | F                          |                            |

## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

## ОСНОВНА

1. Академічне релігієзнавство: Підручник /За ред. А.М. Колодного. – К: Світ Знань, 2000. – 862 с.
2. Васильев Л.С. История религий Востока/ Л.С. Васильев – М: Книжный дом «Университет», 2000. – 226 с.
3. Гурська Л. І. Релігієзнавство. 2-ге вид. перероб. та доповн: Навч. посіб. / Л. І. Гурська. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 172 с.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник для студ. вищ.навч.закл./В.І. Докаш. -2-ге вид., доопрац., допов. – Чернівці: Наші книги, 2012. – 784 с.
5. Ісламознавство: навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету/ М.В. Лубська, Т.Г.Горбаченко, Т.І. Лубська, В.І.Лубський; за ред. докт. філософських наук, проф. М.В. Лубської. – К.: «Центр учбової літератури», 2018.-632 с.
6. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – К: Т-во «Знання», 1999. – 735 с.
7. Історія релігій світу: Навч. посіб. В.І.Лубський, Є.А. Харьковщенко, М.В. Лубська, Т.Г. Горбаченко. – Київ: Центр учбової літератури, 2014, -536 с.
8. Калінін Ю.А. Релігієзнавство: підручник/Ю.А. Калінін, Е.А.Харьковщенко. – 6-те вид. – К.: Наукова думка, 2002. – 352с.
9. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.06.2020).
10. Лубська М.В. Релігієзнавство// М.В. Лубська В.І. Лубський, В.І. Теремко. - 3-тє вид.–К.: «Академвидав», 2011. – 464 с.
11. Міжнародно-правові акти про право на свободу совісті та віросповідання/ О.В.Білаш. – Видавництво Олександра Гаркуші, 2015. – 200 с.

12. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / Упоряд. Т. Яблонської. – К.: Сфера, 1999. – 342 с.
13. Православ'я // Релігійна газета. – 2001. – № 5.
14. Религии мира /Энциклопедия для детей/ отв. Ред В.Грушевский. Т. 6. – Ч. 2. – М: Аванта+, 1996. – 688 с.
15. Религиоведение. Буддизм: учеб. пособие для бакалаврата и магистратуры/ М.Ф. Альбедиль. – 2-е изд. –М.: Издательство Юрайт, 2018. – 169 с. – (Серия: Авторский учебник).
16. Религиоведение: учебное пособие /Под редакцией П.К. Лобазова, - 3-е изд. - Харьков: Бурун Книга, 2012.- 448 с.
17. Религиоведение: учебное пособие и учебный словарь-минимум по религиоведению / под ред. И.Н. Яблокова. – М.: Гардарики, 2000. – 536 с.
18. Релігієзнавство: історія та теорія релігії: підручник / О.М. Єременко, Н.С. Звонук, Я.В. Кічукта ін.; За заг. ред. О.М. Єременка, О.О. Смоліної. – Сєверодонецьк, 2017. – 268 с.
19. Релігієзнавство: навч. посібник / За ред. С.А. Бублика. — Стер. вид. - К: Юрінком Інтер, 2001. - 496с.
20. Релігієзнавчий словник/ НАН України, ін-т філософії, відділення релігієзнавства; ред.: А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
21. Релігійна свобода і права людини: правничі аспекти: У 2 т. – Львів: Свічадо, 2000-2001. – Т. 1-2.- 426 с.
22. Самыгин С.Н. Религиоведение: социология и психология религии// С.Н. Самыгин, В.Н Нечипуренко, И.Н. Полонская. – Ростов-на-Дону: «Феникс», - 1996. – 672 с.
23. Табак Ю. Православ'я і католицизм: Основні догматичні та обрядові розбіжності (Короткі нариси). Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2007. – 65 с.
24. Християнські церкви: устрій і правовий статус навчально-методичний посібник з конфесійно-практичного релігієзнавства для студентів філософського факультету/ М.В. Лубська, Т.Г.Горбаченко, Т.І. Лубська, В.І.Лубський; за ред. докт. філософ. наук, проф. М.В. Лубської. – К.: «Центр учбової літератури», 2019.-728 с.

25. Шепетяк О.М. Історія релігії (в трьох томах). – Жовква: Місіонер, 2019 р. –Т.1.-496 с., та Т.2.
26. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: підручник/Яроцький П.Л. – К.: Кондор –Видавництво, 2013. – 442 с.

## ДОПОМІЖНА

1. Альбедиль М. Буддизм: релігія без бога. – СПб.: Вектор, 2013. — 256 с. — (Серия «Особый взгляд»).
2. Андре Тор. Исламские мистики. / [Пер. с нем. В.Г. Ноткиной]. – СПб. : Евразия, 2003. – 240 с.
3. Біблія. – різні видання.
4. Вебер М. Протестантизм и капитализм / М. Вебер//Религия и общество: хрестоматия по социологии и религии/ составители В.И.Гараджа, Е.Д.Руткевич. – Москва: Аспект Пресс, 1996. –С. 313 - 328.
5. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика// Д. Гомьен, Д. Харрис, Л. Зваак Л. – М.: Изд-во МНИМП, 1998. – 600 с.
- 6.Григулевич І.Р. Папство. Століття XX// І.Р. Григулевич. – К.:Політвидав, 1988. – 544 с.
- 7.Грюнебаум фон Густав Эдмунд. Основные черты арабомусульманской культуры: Статьи разн. лет. [Переводы]/ Г.Э. фон Грюнебаум. – М.: Наука, 1981.– 227 с.
8. Держава і церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку (інформаційні матеріали підготовлені Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Розумкова до чергового засідання постійно діючого Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин» 14 листопада 2019 р. . – К.- 2019 р. – 70 с. URL: [http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019\\_Religiya.pdf](http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf) (дата звернення 22.06.2020).
9. Джатаки: избранные рассказы о прошлых жизнях Будды. – СПб.: МЭОО «Возрождение» - «Культурный центр

- «Уддияна», 2003. – 416 с. URL: <https://docplayer.ru/27019967-Dzhataki-izbrannye-rasskazy-o-proshlyh-zhiznyah-buddy.html> (дата звернення 22.06.2020)
10. Довідник із застосування статті 9. Свобода думки, совісті і релігії (1957 – 2015 рр.) // Рада Європи/ Європейський суд з прав людини. – 2015. URL: [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_9\\_UKR.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_9_UKR.pdf) (дата звернення 22.06.2020).
  11. Дудар Н., Филипович Л. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади)./ Н.Дудар, Л.Филипович. – К.: Наук. Думка, 2000. – 132 с.
  12. Зальмон Б.Й. Православ'я в Україні (1917-1938) // Український історичний журнал. – 2000. – № 3. – С.120-130.
  13. Звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія. URL: <https://www.president.gov.ua/administration/zvernennya-prezidenta-ukrayini-do-vselenського-patriarha-varf-438> (дата звернення 22.06.2020).
  14. Історія релігії в Україні. Т. 8. Нові релігії України. / [Редкол.: А. Колодний та ін.]. - К.: Укр. Центр духовної культури, 2010.
  15. Історія релігій в Україні : наук. щоріч. / Ін-т релігієзнавства - філія Львів. музею іст. релігії, Львів. від-ня Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. ім. Г. Сковороди НАН України. – Львів: Логос, - Виходить щорічно URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu\\_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTE RMS=1&S21STR=%D0%9673721](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTE RMS=1&S21STR=%D0%9673721) (дата звернення 22.06.2020).
  16. Компендіум соціальної доктрини церкви// Папська рада «Справедливість і мир». Перекл. Укр. О.Живиця. – К.: «Кайрос», 2008. – 546 с. URL: [http://www.vatican.va/roman\\_curia/pontifical\\_councils/justpeace/documents/rc\\_pc\\_justpeace\\_doc\\_20060526\\_compendio-dott-](http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-)

[soc\\_uk.pdf](#) (дата звернення 22.06.2020).

17. Коран. різні видання.
18. Липинський В. Релігія і церква в історії України// В.Липинський. – К.: Рада, 1995. – 96 с.
19. Лозко Г. Українське язичництво// Г. Лозко – К., Український центр духовної культури.-1994.- 98 с.
20. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / за заг. ред. Л. О. Филипович, О. В. Горкуші. – К. : Самміт-Книга, 2014. – 656 с.
21. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ за ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка.– 11-те вид., переробл. та допов. - К: ВД «Дакор», 2019. – 1384 с.
22. Новак М. Допустимі обмеження свободи релігії і переконань. Реферований переклад Л. Филлипович/ М.Новак, Т.Восперник// Релігійна свобода. – 2019. - № 22-23. – С.23-40. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree\\_2019\\_22-23\\_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2019_22-23_6). (дата звернення 22.06.2020).
23. Обзор буддизма. Его доктрины и методы на протяжении веков. Книга первая Будда и буддизм/ Сангхаракшита (Деннис Лингвуд)/ перевод с английского Е.Жаркова, 2017 URL: [http://buddhayana.ru/tl\\_files/pdf/Survey%201%20Buddha%20a%20nd%20Buddhism.pdf](http://buddhayana.ru/tl_files/pdf/Survey%201%20Buddha%20a%20nd%20Buddhism.pdf) (дата звернення 22.06.2020)
24. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви: У 2 т.: Т. 1-2. – К.: Україна, 1993. – 284 с.
6. Ольденбург С. Будда. Жизнь, деяния и мысли великого учителя. – М.: Центрполиграф, 2016. – 224 с.
25. Отрош М.І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: монографія/ Отрош М.І. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ: Одеса: Фенікс, 2017. – 596 с.
26. Папські уроки для України: Промови Святійшого отця Іоанна Павла II в Києві //Українська газета. – 2001. – № 10.
27. Патріарший і Синодальний Томос надання автокефального церковного устрою Православній церкві України від 6 січня

- 2019 р. / повний текст українською// <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2614225-tomos-povnij-tekst-ukrainskou.html> (дата звернення 22.06.2020)
28. Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи Закон України від 17.01.2019 року № 2673 – VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19#Text> (дата звернення 22.06.2020)
  29. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу\_ у Збройних Силах України Наказ Міністерства оборони від 14.12.2016 № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#n12> (дата звернення 22.06.2020).
  30. Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2018 рік (релігійні організації) Наказ Міністерства культури України від 29.03.2019 р. № 257. URL: [https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr\\_2019/75410/](https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2019/75410/) (дата звернення 22.06.2020).
  31. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України [Текст] : [монографія] / В. Войналович (кер. авт. кол.), В. Єленський, М. Кирюшко [та ін.] ; редкол.: Ю. Левенець (голова. - К. : Видавництво ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2012. - 282 с.
  32. Релігія в її складових і процесах їх осучаснення. Колективна монографія. За редакцією професора Анатолія Колодного. – Київ: Інтерсервіс, 2018. - 402 с.
  33. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку», 8 лютого 2011 р. Київ : Центр Разумкова, 2011. 82 с. URL: [https://www.irs.in.ua/files/publications/2011.02.08\\_centrazumkova\\_dopovid.pdf](https://www.irs.in.ua/files/publications/2011.02.08_centrazumkova_dopovid.pdf) (дата звернення 22.06.2020).
  34. Свенцицкая И.С. Раннее христианство: страницы истории // И.С. Свенцицкая – М.: Политиздат, 1987. – 336 с.

35. Семотюк О.П. Буддизм: история и современность/ О.П. Семотюк.- Ростов н/Д.: Феникс; Харьков: Торсинг,2005.- 315 с.
36. Словник-довідник з релігієзнавства / В. М. Шевченко. - К. : Наукова думка, 2004. - 560 с.
37. Сучасне обличчя ісламу // Україна. Європа. Світ. – 1997. – № 11.
38. Угода про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Константинопольським Патріархом від 3 листопада 2018 р. URL: [https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745\\_1551875784.pdf](https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745_1551875784.pdf) (дата звернення 22.06.2020).
39. Фрилинг Р. Христианство и ислам: духовные борения человечества на пути к самопознанию // Р. Фрилинг. - пер. с нем. - М.: Єнигма 1997. – 134 с.
40. Фрээр Д.Д. Золотая ветвь / Джеймс Джордж Фрээр; пер. С англ. М.К.Рікліна. – М.: АСТ:АСТ МОСКВА, 2010. – 767 с.
41. Хосе Казанова По той бік секуляризації: Релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби. Пер. З англ. Олексія Панича. – К.: Дух і літера, -2017. 264 с.
42. Хрещення Русі-України: 988-2018: Альманах/ Інститут релігієзнавства ЛМІР; упорядник О.Киричук, О.Омельчук, І. Орлевич. – Львів: Логос, 2018. – 112 с.
43. Шах І. Суфізм// І.Шах. - пер с англ./ Введение Р. Грейвза. – М.: «Клышников, Комаров и К», 1994. – 446 с.
44. Шепетяк О.М. Історія релігії в трьох томах. – Жовква: Місіонер, 2019 р. –Т.1.-496 с., т.2 – 545 с.
45. Элиаде М. Священное и мирское// М.Элиаде. - пер. с франц./предисловие и комментарии Н.К. Гарбовского. – М.: Издательство МГУ, 1994. – 144 с.
46. 400 лет Брестской церковной унии : 1596-1996 : Критическая переоценка : Сборник материалов международного симпозиума, Неймеген, Голландия. – Библийско-богословский институт св. Апостола Андрея, 1998 ; Книжный мир Экумены, 2012.
47. Letter of the Holy Father Francis to the People of God,

- 20.08.2018. URL:  
<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/publico/2018/08/20/180820a.html> (дата звернення 22.06.2020).
48. Religion in contemporary society (Thematic conference proceedings of international significance held in Srebrno jezero (Veliko Gradiste), May 19 and 20 of 2017)// URL:  
<http://www.idn.org.rs/biblioteka/2018-01-10-religion-in-contemporary-society.pdf> (дата звернення 22.06.2020)
49. Rescriptum of the Holy Father Francis to promulgate the Instruction on the confidentiality of legal proceedings, 17.12.2019. URL:  
<https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/publico/2019/12/17/191217b.html> (дата звернення 22.06.2020).  
 URL: [https://ure-online.info/prints/txt/2018\\_AK\\_rel\\_sklad\\_proc.pdf](https://ure-online.info/prints/txt/2018_AK_rel_sklad_proc.pdf) (дата звернення 22.06.2020).

### Інтернет-ресурси:

1. Державна політика у сфері релігій. Офіційний сайт Міністерства культури України:  
[http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat\\_id=244949506](http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244949506)
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України:  
<https://www.kmu.gov.ua/>;
3. Інститут релігійної свободи: <https://irs.in.ua/ua>;
4. Компаративістські дослідження релігії:  
<http://lib.onu.edu.ua/komparativistski-doslidzhennya-religiyi/>
5. Офіційний веб-портал Верховної Ради України:  
<https://www.rada.gov.ua/>;
6. Релігійно-інформаційна служба України: <https://risu.org.ua/>;
7. Сайт Української асоціації релігієзнавців:  
<https://ukreligieznastvo.wordpress.com/uar/>

## ЗМІСТ

|                                                        |    |
|--------------------------------------------------------|----|
| Опис навчальної дисципліни .....                       | 3  |
| Заплановані результати навчання .....                  | 4  |
| Структура навчальної дисципліни .....                  | 6  |
| Програма навчальної дисципліни .....                   | 7  |
| Теми практичних занять .....                           | 24 |
| Завдання для самостійної роботи .....                  | 43 |
| Питання до заліку. ....                                | 59 |
| Форми підсумкового контролю успішності студентів ..... | 62 |
| Критерії оцінювання .....                              | 63 |
| Шкала за ECTS .....                                    | 63 |
| Рекомендована література .....                         | 64 |

**Олександр Михайлович Єременко,  
Людмила Вікторівна Токар**

**Релігієзнавство**

**Навчально-методичні рекомендації**  
(для студентів факультету психології,  
політології та соціології)

*Українською мовою*

Підписано до друку 24.10.2018. Формат 60х84/16. Папір офсетний.  
Гарнітура Cambria. Цифровий друк. Умовн. друк. арк. 1,9. Тираж 50  
прим. Замовлення № 1810-20

---

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс» (Свідоцтво суб'єкта видавничої  
справи ДК № 1044 від 17.09.02). Україна, м. Одеса, 65009, вул.  
Зоопаркова, 25. Тел. (048) 7777591 e-mail: fenix-izd@ukr.net